

**TARİHİ TÜRK DİLİ METİNLERİNDE *er->>i-* CEVHERİ FİİLİYLE KURULU KATMERLİ
BİRLEŞİK YAPILI FİİLLER**

Araş. Gör. Dr. Banu GÜZELDEREN*

ÖZ

Dilde birleşik yapıllı fiiller, geçmiş, gelecek ve yaşanmakta olan ana ilişkin daha ayrıntılı ifade etme ihtiyacı ile ortaya çıkmıştır. *er->>i-*, *bol->ol-*, *tur->dur-* gibi cevherî fiillerin zaman, görünüş ve kip ekleriyle genişletilmesiyle kurulan birleşik yapıllı fiillerin zaman ve görünüş anlatımları bakımından daha da zengin biçimine geleneksel olarak katmerli birleşik yapıllı fiil adı verilmektedir. Son yıllarda birleşik fiil yapısına ilişkin geleneksel adlandırmaların ve değerlendirmelerin yeniden gözden geçirildiği, geleneksel olanın sınırlı yönlerinin ortaya konup giderilmesi için çok çeşitli öneriler getirildiği görülmektedir. Bu çalışmada ilk önce bu tartışmalara ve önerilere yer verilmiştir. Daha sonra tarihî Türk dili metinlerinde birden çok *er->>i-* cevherî fiiliyle kurulu katmerli birleşik yapıllı fiillerin örnekleri dikkatlere sunulmuştur. Tespit edilen örnekler Eski Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Harezmi, Altın Ordu ve Kıpçak sahası metinlerini de içermekle beraber ekseriyetle Eski Anadolu Türkçesi ve erken Osmanlı Türkçesi metinlerine aittir. Örnekleri kimi zaman üç ve kimi zamansa dört cevherî fiille kurulu yapılar oluşturmaktadır. Kıpçak, Eski Anadolu Türkçesi ve erken Osmanlı Türkçesi metinlerinde *er->>i-* cevherî fiilinin kullanımdan düştüğü bazı örneklerde *-missa*, *-misse*, *-mısa*, *-mise* biçiminde eklerle kurulu birleşik yapıllı fiil örnekleri görülebilmektedir. Çalışmada dikkati çeken bir diğer yön, katmerli birleşik yapıllı fiillerin sıklıkla çeviri eserlerde tanıklanmasıdır. Bu durum, çeviri metinlerde dilsel yapıllara bire bir karşılık bulma çabasının ancak böyle karmaşık bir yapıyla mümkün olabildiğini ve bu yolla anlamın korunduğunu gösteriyor olabilir. Ayrıca özellikle dinî çevirilerde katmerli birleşik yapıllı fiil tercihi ile anlamın eksiksiz karşılanması için, dilin daha ayrıntılı ifade edebilme kapasitesinden yararlandığı da söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: *er->>i-* cevherî fiili, katmerli birleşik yapıllı fiil, tarihî Türk dili

**COMPOUND VERBS CONSISTING OF MORE THAN ONE *er->i-* AUXILIARY VERB
IN HISTORICAL TURKISH TEXTS**

ABSTRACT

Compound verbs are formed in the language with the need to express in more detail about the past, the future and the present moment. Compound verbs are formed by expanding auxiliary verbs such as *er->>i-*, *bol->ol-*, *tur->dur-* with tense, aspect and modal suffixes. The more rich form of compound verbs in terms of tense and aspect expressions is traditionally called multiple compound verb. In recent years, there have been studies in which traditional nomenclature and evaluations regarding the compound verb structure have been reviewed. In these studies, it is seen that various suggestions have been made to identify and eliminate the problematic aspects of traditional evaluations. In this article, these discussions and suggestions will be mentioned first. Afterwards, examples of verbs in the compound structure with multiple *er->>i-* suffixes in historical Turkish language texts will be presented to attention. The samples identified include the texts of Old Uygur Turkish, Karahanlı Turkish, Harezmi, Altın Ordu and Kıpçak, but mostly belong to Old Anatolian Turkish and early Ottoman Turkish. Its examples sometimes consist of three or sometimes four ore verbs. In the Kıpçak, Old Anatolian Turkish and early Ottoman Turkish texts, in some examples where *er->>i-* auxiliary verb has fallen out of use, examples of compound verbs with suffixes in the form of *-missa*, *-misse*, *-mısa*, *-mise* can

* Akdeniz Üniversitesi/Edebiyat Fakültesi/Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü/Eski Türk Dili Anabilim Dalı, banudurgunay@akdeniz.edu.tr, Orcid ID: 0000-0003-1100-7569

be seen. Another striking aspect of the study is that verbs with compound structure are frequently witnessed in translated works. This may indicate that the effort to find a one-to-one correspondence in translated texts is only possible with such a complex structure and that the meaning is preserved in this way. In addition, it is aimed to meet the meaning exactly by making use of the language's capacity to express in more detail, especially in religious translations.

Keywords: er->i- as auxiliary verb, compound verb, historical Turkish language.

Giriş

Dil ile geçmiş, yaşanılmakta olan an ve gelecek anlatılırken kimi zaman daha ayrıntılı ifadelerle ihtiyaç duyulmuş (kesinleşen, kesinleşmeyen, kesinleşmeyecek olan, tasarlanan, tasarı hâlinde kalıp gerçekleşmemiş olanlar, gerçekleşmesi muhtemel olan olaylar vb.) bu doğrultuda sıklıkla dilde birleşik yapıların kullanılması yoluna gidilmiştir. Birleşik yapıdaki fiiller için "birleşik fiil çekimi", "birleşik çekim", "birleşik kipli fiil", "birleşik zamanlı fiil" adlandırmaları önerilmiş ve kullanılmıştır.

Türkçede zaman, görünüş ve kip/kiplik işlevleri temelde ekler aracılığıyla¹ dile yansıtılır. Bu eklerin tek başlarına fiile eklenmesi ile basit yapıli fiiller oluşur. *er->>i-*, *bol->ol-*, *tur->dur-* cevherî fiillerine eklenen zaman, görünüş, kip ekleri (işaretleyicileri) ile genişletilen yapılarla kurulu fiillerse birleşik yapıli fiillerdir². Birleşik yapıli fiillerin zaman ve görünüş anlatımları bakımından daha da zengin biçimine geleneksel olarak "katmerli birleşik yapıli fiil" adı verilmektedir. Türk dili üzerine yapılan çalışmalarda birleşik yapıdaki fiiller henüz adlandırma meselesinde dahi oldukça büyük bir anlaşmazlığa neden olmaktadır. Bununla birlikte bu fiillerin tarihî metinlerdeki durumu, dilin gelişimine ışık tutmak adına oldukça değerli malzemeler içermektedir. Bu çalışmada tarihî Türk dili metinlerinde birden çok *er->>i-* cevherî fiiliyle kurulu (katmerli) birleşik yapıdaki fiillerin örneklerinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

1. Birden Fazla Cevherî Fiille Kurulu Birleşik Yapılı Fiillerin Adlandırılması ve Tartışmalı Yönleri

H. İbrahim Delice, *birleşik* sözcüğünün terim olarak kullanıldığı her türlü dil bilgisi konusunun birer sorun yumağı olduğunu söyler (2017: 43). Birden fazla cevherî fiil ile kurulu katmerli birleşik yapıdaki fiillere yönelik adlandırmalar da sözü edilen sorun

¹ Dilde zamanı ifade etmede farklı yapılar da kullanılabilir. Nesrin Günay, çekimli fiillerin zamanı belirlemede odakta olmasına rağmen metnin bağlamının da zamanı belirlemede önemine değinir (2012: 295-304). Ahmet Akçataş zamanı belirleyen unsurları şöyle sınıflandırır: "1. Zaman Belirleyici Unsur Olarak Ekler: 1.1. Yüklem Zaman Ekleri; 1.2. Olumsuzluk Eki; 1.3. Sıfat Fiil Ekleri; 1.4. Zarf Fiil Ekleri; 2. Zaman Belirleyici Unsur Olarak Kelimeler: 2.1. İsimler; 2.2. Fiiller; 2.3. Sıfatlar; 2.4. Sıfat-fiiller; 2.5. Zarflar; 2.6. Zarf Fiiller; 2.7. Olumsuzluk Edatı; 3. Zaman Belirleyici Unsur Olarak Kelime Grupları: 3.1. İsim Tamlamaları; 3.2. Sıfat Tamlamaları; 3.3. Sıfat Fiil Grupları; 3.4. Zarf Fiil Grupları; 3.5. Edat Grupları; 3.6. İkiemeler; 4. Zaman Belirleyici Diğer Unsurlar: 4.1. Cümleler, 4.2. Metin Bağlamı" (2015: 30-68). İlgili yapıları Hasene Aydın şöyle ifade eder: "1. Zaman ekleri ve zaman ekleriyle kurulu yapılar; 2. Zaman belirteçleri; 3. Zamanla ilgili bilgi veren diğer dil birimleri; 4. Dil dışı göndergeler; 5. Metin içi bağlam; 6. Metinler arası ilişkiler" (2016: 1719).

² Gülşen Bulut, birleşik çekimli yapıların paradigmasını "Ana fiil + zaman (?), kip, görünüş işaretleyicisi + şahıs eki (?) + yardımcı fiil + zaman, kip, görünüş işaretleyicisi + şahıs eki" biçiminde gösterir (2014: 12). Bulut, (?) işaretlemesini kullanmasının nedenini şöyle açıklar: "Ana fiilin üzerine getirilen zaman/kip/görünüş işaretleyicileri, zamanı belirlemekten ziyade çeşitli görünüş veya kiplik anlamlar sunar. Yardımcı fiilin üzerine gelen işaretleyici, genellikle zaman anlamını sağlar. Ancak işaretleyiciler bağlamın dışında düşünüldüğünde zamanı da işaretleyebildiği için böyle bir kullanıma gidildi" (Bulut 2014: 12).

yumağının içerisinde düşünülmalıdır. Bu doğrultuda geleneksel Türk dili çalışmalarında "katmerli birleşik kip", "katmerli birleşik çekim", "katmerli birleşik zaman"³ olarak adlandırılan fiil yapısı adlandırma meselesinden başlayarak çok çeşitli tartışmalara zemin hazırlamıştır.

En temelde birleşik çekimlerin yeniden birleşik çekimi olarak tanımlanan katmerli yapıdaki fiiller, geleneksel olarak "şart", "hikâye" ve "rivayet" bildiren çekimler olarak ifade edilmektedir⁴. Tahsin Banguoğlu, "katmerli şart tarzı" başlığı altında ele aldığı katmerli yapıdaki fiilleri şöyle tanımlar: "Cevher fiilin şart tarzının bu kipleri tekrar fiil gövdelerine gelerek gerçek fiillerin bir türlü katmerli şart tarzını (*mode double du conditionnel*) da meydana getirebilmektedirler" (2011: 478). Zeynep Korkmaz, katmerli birleşik yapı fiillerin ikiden fazla kipin belirli birleşim kurallarına bağlı olarak sıralanmasıyla oluştuğunu belirtir (2003: 776). Muharrem Ergin, "[b]irleşik çekimlerde asıl fiil kipine *i* fiilinin bir şekli getirilmektedir. Katmerli birleşik çekim ise buna *i* fiilinin bir şekli daha eklenmek suretiyle yapılır. Yani katmerli çekim birleşik çekimlerin yeni birleşik çekimidir" demektedir (1962: 310). Bununla beraber bugün kullanımda olan örneklerde, üç kipin arka arkaya kullanımının normal bulunmaması nedeniyle *i* fiilinin korunabildiğini söyler: *gelecek idiysem, geliyor imişse* vb. (1962: 310). Ergin bu tür çekimlerin Eski Anadolu Türkçesinde dört ekin üst üste olduğu örneklerinin (*dilermişseydün* vb.) bile bulunmasına karşılık bu yapıdaki fiillerin bugün neredeyse hiç kullanılmadığını belirtir (1962: 311). Ergin, günümüzde katmerli birleşik çekimin hikâyenin şartı veya rivayetin şartı biçiminde olabildiğini dolayısıyla yalnızca şart biçiminin söz konusu olduğunu da söyler (Ergin 1962: 310-311)⁵. Emin Özdemir, katmerli birleşik yapıda fiillerin Türkiye Türkçesindeki örneklerini "hikâye" ve "rivayet" başlıkları altında ele alır. Buna göre Türkiye Türkçesinde geniş zamanın hikâyesinin

³ Adlandırmalarla ilgili sorunlu yönere değinen çalışmalardan aşağıda söz edilecektir. Daha ayrıntılı bilgi için bk. Gülsevin 1997; Turan 1996, 2006, 2013; Uzun 2004; Benzer 2012; Bulut 2015; İlker 2017 vd.

⁴ Bu adlandırmalar için bk. Ergin 1962: 310; Özdemir 1968: 198-199; Gençan 2001: 389; Korkmaz 2003: 776-780; Ediskun 2003: 211-218; Bilgegil 2014: 247 vd.. Buna karşılık birleşik fiil meselesine İngilizce ile hazırlanan Türk dili gramerlerinde farklı bir yaklaşımı görmek mümkündür. Geleneksel çalışmalarda şart, rivayet, hikâye terimleriyle adlandırılarak anlamlandırılmaya çalışılan yapı, G. L. Lewis'in gramerinde birleşik yapıdaki olası fiil kombinasyonları olarak değerlendirilir. Lewis, bununla ilgili fiil tablosu da hazırlamıştır (1991: 136). Jaklin Kornfilt gramerinde birleşik yapıdaki fiillerde zamanın yaygın olarak göreceli olduğunu söyler. Buna göre ilk başta yer alan ek son eke göre yorumlanır. Sıklıkla bu kullanımlarda son ek basit zamanı ifade ederken ilk ek çeşitli zaman/görünüş kombinasyonlarını içerir (Kornfilt 1997: 339-346). Aslı Göksel ve Celia Kerslake, birleşik fiillerde zaman, görünüş ve kiplik bakımından olası kombinasyonları tablolaştırarak dikkatlere sunar (2005: 316-317; 465-469). Daha sonra bu olasılıkların ifade ettiği hangi zaman diliminde ve neyin ifadesinde kullanıldığı meselesine örnekler getirir (2005: 317-321; 465-469).

⁵ Konunun bir diğer tartışmalı yönü ise katmerli birleşik yapı fiillerde sıklıkla kullanılan *-sa/-se* ekine dayanmaktadır. Şart bildiren *-sa/-se* eki bir ana cümle yardımıyla yargı oluşturabildiği için şartlı birleşik cümle üzerinde yoğunlaşan tartışmalar, *-sa/-se* ekinin zarf fiil olup olmadığı üzerinden ilerler. Güler Gülsevin, *-sa/-se* ekinin bazı özel dilek işlevli kullanımının dışında yüklem görevi taşımadığı için gramerlerde kip konusunda değil de zarf-fiil konusunda ele alınması gerektiğini söyler (1990: 276-279). Turan, şart ekinin birbirinden farklı iki ayrı kategoriye mensup olduğunu, ekin şart bildirmesi durumunda zarf fiil eki olduğunu söyler (1999: 306). Leyla Karahan, şart bildiren *-sa/-se* ekiyle dilek bildiren eki birbirinden ayırırken şart bildiren *-sa/-se* ekiyle cümle kurulamayacağını ve bu bakımdan ekin zarf fiil eklerine yaklaştığını belirtir (2011: 164). Bu konu 26 Haziran 1994'te Türk Dil Kurumunda düzenlenen *Türkçenin Gramer Sorunları Toplantısı*'nda da tartışılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Komisyon 2011: 189-224.

şartı, şimdiki zamanın hikâyesinin şartı, görülen geçmiş zamanın hikâyesinin şartı, duyulan geçmiş zamanın hikâyesinin şartı, gelecek zamanın hikâyesinin şartını ifade eden katmerli çekim örnekleri; geniş zamanın rivayetinin şartı, şimdiki zamanın rivayetinin şartı, duyulan geçmiş zamanın rivayetinin şartı, gelecek zamanın rivayetinin şartı ve gerekliliğin rivayetinin şartı çekim örnekleri bulunmaktadır (Özdemir 1968: 198-199).

Birleşik kip veya birleşik zaman terimlerinin sorunlu noktalarına temas eden Gürer Gülsevin, söz konusu adlandırmaların yanlış oluşunu ifade ederken herhangi bir fiilin (oluş, kılış, eylem) birden çok zamanda gerçekleşmediğini yani bu yapılarda birden çok zaman kavramının bulunmadığına dikkatleri çeker (1997: 217). Birleşik yapılarda eklerden birinin zamanı bir diğerinse tarzı bildirdiği düşünülmektedir. Gülsevin, birleşik yapıllı fiillerde genellikle birinci ekin kipi (tarzı) ikinci ekinse zamanı işaret ettiğini söyler (1997: 218).

Ayşe İlker, Türkçenin konuşurlarının geçmişten geleceğe, andan geçmişe ve andan geleceğe yönelik ayrıntılandırılmış kesitler sunulmasında yeni form ve biçimler oluşturmasına bağlı olarak birleşik yapıda fiillerin kullanıldığını söyler (2017: 184). Türkçe bu ayrıntılanma bakımından çok zengin bir dildir ve birleşik çekimler de bunun sunulmasında en etkili yapılar olarak görülmektedir (2017: 184).

Birleşik yapıllı fiillerde adlandırmayla başlayan sorunlara⁶ Zikri Turan önemli eleştiriler getirmektedir (1996, 2006, 2013). Turan, zamanın birleşiminin olamayacağını bunun gibi birleşik fiil çekiminin de söz konusu edilemeyeceğini söyler. Bu yapıların sıfat fiil ekleri ile kurulu geniş zaman veya geçmiş zaman çekimlerinden ibaret olduğunu söyler (2013: 133-134). Uluhan Özalan, tarihî ve çağdaş lehçelerden örneklerle cevherî fiilleri değerlendirdiği çalışmasında, cevherî ek fiil kategorisine ait farklı biçimlerin varlığının morfofonetik süreçlerle ilgili olduğunu, biçim farklarına rağmen her birinin aynı işleve sahip bulunduğunu belirtir (2014: 223-224). Özalan da basit veya birleşik fiil ayrımından söz edilemeyeceğini ifade eder (2014: 223).

Nadir Engin Uzun, bildirme ve isteme kiplerinin ilk grubunun zaman ekleri olarak görülmesine karşılık işlevlerinin bu doğrultuda olmadığına dikkatleri çeker (2004: 163). Buna göre *i-* fiiline gelen *-di* ekinin haricindeki ekler "sürme (-yor)", bitme (-di)" gibi görünüşsel; "tahmin (-acak)", "olasılık (-ar)", "rivayet (-miş)" gibi kipsel özellikler taşımaktadır (2004: 163). Uzun, birleşik yapıllı fiil meselesinde de bu ayrımın yardımcı olacağını düşünür ve bunların görünüş, kip ve zaman ekleri olarak değerlendirilmesi gerektiğine işaret eder (2004: 163-165).

Ahmet Benzer, birleşik ve katmerli yapılarda kullanılan *-miş/-mUş*, *-Di*, *-(I)yor*, *-mAktA*, *-mAdA*, *-AcAk* ve *-Ar/-Ir* eklerinin basit yapılarda sahip oldukları işlevleri olduğu gibi birleşik ve katmerli yapılara taşımadıklarını ifade eder (2012: 123). Yani, birleşik ve katmerli yapıda fiillerde her ekin doğrudan veya dolaylı olarak işaret ettiği görünüş, zaman ve kiplikten biri ağır basmaktadır (2012: 123). Ek, bir biçimde zaman işleviyle kullanılabilirdiği gibi bir başka biçimde görünüş ve kip işleviyle kullanılabilir (2012: 123).

⁶ Turan kip, kip-zaman, çekimli fiil adlandırmalarına dayanan sorunlu yönere ve kipi tanımlarına meselesine de değinir. Ayrıntılı bilgi için bk. Turan 2006.

2. Tarihî Türk Dili Metinlerinde birden fazla *er->>i-* Cevherî Fiiliyle Kurulu Birleşik Fiil Yapısı

er-, *bol-* ve *tur-* cevherî fiilleri Türk dilinin bilinen ilk yazılı kaynaklarından itibaren görülmektedir. A. Von Gabain, Eski Türkçede bu üç fiilden söz ederken *er-* fiilinin zaman içinde anlamını yitirdiğini ve bu bakımdan *bol-* fiilinden ayrıldığını belirtir (2007: 88). Turan, *er->>i-* cevherî fiilinin sıklıkla "bir hâl üzerinde bulunmak", "bir oluş hâlini muhafaza etmek" biçiminde durağan bir işlevi olduğunu ifade eder (1996: 284). Erken dönemden beri kullanılan *er->>i-* fiili üzerine yalnızca *-DI*, *-mİş/-mUŞ* ve *-sA* eklerini alabilmektedir ve bu bakımdan *bol->ol-* ve *tur->dur-* cevherî fiillerinden ayrılmaktadır.

Birden fazla *er->>i-* fiilinin oluşturduğu birleşik fiil yapılarından bir kısmında bu cevherî fiilin kaybolduğu, yalnızca üzerine aldığı eklerle işlevini sürdürdüğü görülmektedir. Yazıtlar döneminde örneği tespit edilmeyen *er->>i-* cevherî fiiliyle kurulu katmerli birleşik fiilin ilk örneklerine Eski Uygur Türkçesine ait metinlerde rastlanır. Marcel Erdal karmaşık fiil öbeklerini incelerken analitik bir fiil öbeğinin ikinci ve eğer varsa üçüncü sözel bileşeninin dil bilgisel olduğunu ifade eder ve üçlü yapıya *Hsüen Tsang* biyografisinden bir örnek verir (2004: 245). Bu çalışmada tarihî Türk diline ait örneklerden üçü *Kutadgu Bilig* metninde tespit edilmiştir. Söz konusu örneklerden ikisi Necmettin Hacıeminoğlu ve Ahmet Bican Ercilasun'un çalışmalarında da yer almaktadır (Hacıeminoğlu 2003: 196; Ercilasun 2014: 203). Katmerli birleşik yapıdaki fiillerin yedi örneği *Türk İslam Eserleri Müzesi* 73 numarada kayıtlı Kur'an çevirisinde ve *Anonim Tefsir*'de bulunmaktadır (Durgunay 2016: 161). Harezmi Türkçesi dönemine ait olduğu düşünülen *Nehcü'l-Ferâdis*'te katmerli birleşik fiil yapısına bir örnek bulunmuştur. A. Melek Özyetgin, Altın Ordu Sahasına ait *Uluğ Muhammed Han Yarlığı*'nda katmerli birleşik yapıdaki fiil çekiminin bir örneğini tespit etmiştir (1996: 43). Kıpçak sahasındaki örnekler Özyetgin ve Ragıp Muhammed'in çalışmalarına konu olmuştur (Özyetgin 2001: 181-183; Muhammed 2021: 242-243). Kıpçak sahasında en fazla örnek *Kitâbü'l-İdrâk li-lisâni'l Etrâk* metninde bulunur. Özyetgin ve Muhammed, metindeki katmerli birleşik yapıdaki fiil örneklerine "-mİssA eki" ile ilgili bilgi verirken yer vermiştir (Özyetgin 2001: 182-183; Muhammed 2021: 242). Bu çalışmada Özyetgin ve Muhammed'in çalışmalarında yer almayan bir örnek daha tespit edilmiştir. Metindeki on bir örneğin dışında kalan beş örnek yine bu metnin haşiyesinde⁷. Muhammed, dönemin eklerini incelediği çalışmasında *Kitâb fi'l-Fıkh bi-Lisani't-Türkî* metninden iki örnek tespit etmiştir (Muhammed 2021: 242). Bunların dışında bu çalışmada ele alınan örneklerin büyük bir kısmı Eski Anadolu Türkçesine ve Osmanlı Türkçesinin ilk dönem metinlerine aittir. *Tuhfetü'l-Letâyif* metni üzerinde doktora tezi hazırlayan Abdülbaki Çetin *-mİssA* ekiyle kurulu on yedi örnek tespit etmiştir (2002: 150-151). İlgili örneklerin 14'ü bu çalışmaya malzeme olacak niteliktedir. *Kelîle ve Dimne*'de 4; *Kitâb-ı Gunya*'da 4; *Yüz Hadis Çevirisinde* 4; *Fütuhü's-Şâm*'da 3; *İrşâdü'l-Mürîd ile'l-Murâd*'da 3; *Dede Korkut Dresden Nüshası*'nda 1; *Râhatü'l-Ervâh*'ta 1; *Tebareke Tefsirinde* 1; *Miftâhü'l-Cenne*'de 1; *Hikmetnâme*'de 1; *Delîlü'l-İbâd*'da 1 ve *Tevârih-i Âl-i 'Oşmân*'da 1 örnek tespit edilmiştir⁸. Çalışmanın bu kısmında ilgili örnekler tartışmalı "birleşik yapı fiil"

⁷ *El İdrâk Hâşiyesi*'nin metin kısmı üzerinde henüz bir çalışma bulunmamaktadır. İlgili örnekler Zeki Kaymaz ile birlikte metni yayına hazırlamakta olan Muhammed'in çalışmasından alınmıştır. Bu konuda bk. Muhammed 2021: 30.

⁸ Örneklerin bir kısmı *Tarama Sözlüğü*'nden tespit edilmiştir. İlgili örneklerin yer aldığı kaynaklar taranmıştır. *Delîlü'l-İbâd* (Özmen 2020), *Rahatü'l-Ervâh* eserlerinin metinlerine

meselesine tarihî tanıklar getirme amacına uygun olarak yapısal öğeleriyle dikkatlere sunulacaktır⁹.

2.1. -di er-se er-di

Bir örnekte tespit edilen yapı, geçmiş zamanda yerine getirilmiş, tamamlanmış bir koşulu ifade etmektedir. Dini metinlerde ifade edilenlere şahit olmak önemli bulunduğundan -*dl* ekinin kullanıldığı düşünülebilir.

"kaçan *sâriñdilâr ârsâ ârdilâr*¹⁰ biziñ bälğülârimizkâ seziksiz tutarlar" (TİEM 303v/6=32/24)¹¹.

2.2. -miş-mUş (er-)sA (er-)di

İlgili yapıda geçmiş zamanda gerçekleşmesi istenen ancak gerçekleşmemiş bir durum ifade edilir. Bu yapı, ana cümledeki eylemle neden sonuç ilişkisi içindedir.

"*kâlmış ârdi ârser*" (HT V 79, 25)¹².

"ay *kâşkî mân ölsâ ârdim munda öñdün bolmış ârsâ ârdim*¹³ çıkaru unutmuş" (TİEM 224r/7=19/23)¹⁴.

"ey körmez mü-sen, ol hidâyet üze *aymışsa erdi*¹⁵ yâ buyursa erdi takvâ" (AKT 138b/19=96/11-12)¹⁶.

"*kâşkâ Sänçâr külârmisseydi*" (Kİ 49)¹⁷.

"*kâşkâ Sänçâr ävdâmissäydî*" (Kİ 49)¹⁸.

"biz *dägülmisseyidük Sencer turmuştı*" (Kİ 76).¹⁹

"sen *dägülmisseyidün* [...] biz *dägülmisseyidük* [...] ol *dägülmisseyidi* [...] onlar *dägülmisä idilâr*" (Kİ 76)²⁰.

"eger bu *hâton menüm evdeşüm imisseyidi*" (KF 65a/25)²¹.

"eger *qâdînuñ hûküm idmeki nikâh degül imişse idi* 'Alî neyüçün kaçâr idi ol *hâtonı nikâh idmeke ol erge*" (KF 160b/57)²².

"biz *degülmisseydük Zeyd turmuş idi*" (İH 64b)²³.

"sen *degülmisseydiñ* / siz *degülmisseydiñiz* / ol *degülmisseydi* / onlar *degülmisseydiler*" (İH 64b)²⁴.

ulaşılammıştır. *Fütuhü's-Şam* (Altun, 1996) metninin üzerinde yapılan çalışmada *Tarama Sözlüğü*'ndeki nüsha kullanılmamıştır. Bu metinde çalışmaya konu olacak yapıda bir örnek tespit edilememiştir.

⁹ Örneklerin dil içi çevirisinde fiil yapısının mümkün olduğunca korunmasına yönelik bir yöntem izlenmiştir.

¹⁰ *sabrettisseydiler*

¹¹ "*sabredip* ayetlerimize *kesin* olarak iman ettikleri zaman" (Karaman vd. 2018: 32/24).

¹² "*gelmiş olsaydı*"

¹³ *olmuş olsaydım*

¹⁴ "keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitseydim" (Karaman vd. 2018: 19/23).

¹⁵ *söylemiş olsaydı*

¹⁶ "peki, düşündün mü [ey inkârcı], ya o kul doğru yolda ise? Yahut günahtan sakınmaya çağırıyorsa" (Karaman vd. 2018: 96/11-12).

¹⁷ "keşke Sencer *gülmüş olsaydı*"

¹⁸ "keşke Sencer evde *olmuş olsaydı*"

¹⁹ "biz *olmamış olsaydık* Sencer kalkmıştı"

²⁰ "sen *olmamış olsaydın* [...] biz *olmamış olsaydık* [...] o *olmamış olsaydı* [...] onlar *olmamış olsalardı*"

²¹ "eğer bu kadın benim *eşim olmuş olsaydı*"

²² "eğer kadının kararı nikah *olmamış olsaydı*, Ali o kadını o adamla nikahlamaktan neden kaçınırdı"

²³ "eğer biz *olmamış olsaydık* Zeyd kalkmıştı"

"eger bende suç *varmışadı* sizün şol dinmeyüp durduğunuz çün sevindüm likin suçsuz[ı]van" (KD 70b/9)²⁵.

"kayser şalţanat tahtında *degülmisseydi* ben bu vilāyete niçün gelirdim" (FŞ 141)²⁶.

"eger benümile ādemiler bir kıl *çekişürmisedi* hergiz üzölmeyedi anuñ çün" (KD 175a/7)²⁷.

"tur git elçi *değülmisseydün* işbu sâ'at senin boynuñ ururdum" (FŞ 582)²⁸.

"*degülmisseydi* düşmen kendüden yeg / niçün döneydi düşmandan Ali Bey" (TA 129b)²⁹.

"eger diri *degülmisseyidi* hergiz andan bir fi'il sādır olmazdı" (İM 246b)³⁰.

"ve eger bu rahmetün eserinden *degülmisseyidi* hîç bir içim su kâfire virmeyeyidi" (İM 108a)³¹.

"yā ilāhī, *mālmıssaydı*, ḥasan ḥüseyn *firākımissaydı* katlanadum" (TL 109a/7)³².

"eger Tanrı *varmışaydı* beni işbu işde kıomayadı" (TL 121b/8)³³.

"eger tanrı te'ālā iki veya *üçmisedi*" (TL 148b/1)³⁴.

"eger girçek *āşıkmissaduñ* hergiz uyku saña yol bulmayadı" (TL 156a/3)³⁵.

"eger Tanrınuñ 'adli *degülmisseydi* gök yire dokunadı" (TL 178b/5)³⁶.

"ol kıaravaş benden emīn *degülmisseydi*, *kıorkarmıssaydı* eyle dimeyedi" (TL 183a/11)³⁷.

"eger 'adluñ dünyāda şüreti *varmışadı* 'Alī ol şüretün başı oladı" (TL 183b/1)³⁸.

"eger ra'ıyyet arasında açıkluğun *degülmisedi*" (TL 194a/9)³⁹.

"eger iş benim *elümde misseydi* gendü sūretimi gökçek düzeydüm" (MC 36b/3)⁴⁰.

"ana ḥakkı Tanrı ḥakkı *degülmisseydi* kıalkubanı yerümden kıurayudum" (DK 53/7)⁴¹.

"eger er *dirimisedi*" (KG 37b/11)⁴².

"ya'ni eger düşvār *degülmisedi* buyuradum ümmetime" (KG 52b/6)⁴³.

²⁴ "*sen olmamış olsaydın / siz olmamış olsaydınız / o olmamış olsaydı / onlar olmamış olsaydılar*"

²⁵ "eğer bende suç olmuş olsaydı sizin şu sona erdirmeyip durduğunuz [konu sonlanacağı] için sevin[ir]dim, buna karşın ben suçsuzum"

²⁶ "imparator saltanat tahtında *olmamış olsaydı* ben bu şehre niçin gelirdim"

²⁷ "eğer benimle insanlar[dan biri] bir kıl *çekiştirmiş olsaydı* onun için asla üzölmeyecekti"

²⁸ "kalk git, elçi *olmamış olsaydın*, hemen bu saat senin boynunu vururdum"

²⁹ "düşman kendisinden iyi *olmamış olsaydı*; Ali Bey niçin düşmandan [kaçıp] dönecekti"

³⁰ "eğer diri *olmamış olsaydı* asla hareket edemezdi"

³¹ "ve eğer bu merhametinin eseri *olmamış olsaydı* kâfire hîç bir içim su vermezdi"

³² "ey Allah'ım, *mal olmuş olsaydı* katlanacaktım, Hasan Hüseyin *firakı olmuş olsaydı* katlanacaktım"

³³ "eğer Tanrı *var olmuş olsaydı* beni bu durumda bırakmazdı"

³⁴ "eğer Tanrı iki veya üç olmuş olsaydı"

³⁵ "eğer gerçek *aşık olmuş olsaydın*, asla uyuyamazdın"

³⁶ "eğer Tanrının adaleti *olmamış olsaydı* gök yere dokunurdu"

³⁷ "eğer o köle benden emin *olmamış olsaydı*, *korkar olmuş olsaydı* öyle demezdi"

³⁸ "eğer adaletin dünyada sureti *var olmuş olsaydı*, Ali o suretin başı olacaktı"

³⁹ "eğer halk arasında açıklığın *olmamış olsaydı*"

⁴⁰ "eğer iş benim *elimde olmuş olsaydı*, kendi suretimi güzel yapardım, dedi"

⁴¹ "eğer anne hakkı Tanrı hakkı *olmamış olsaydı*, oturduğum yerden ayağa kalkardım"

⁴² "eğer *diri olmuş olsaydı*"

⁴³ "eğer zor *olmuş olmasaydı* ümmetime buyururdum"

"kâşki süci içmek harâm *degülmissedi*" (KG 163a/7)⁴⁴.

"güc işler buyurmak harâm *degülmissedi*" (KG 163a/10)⁴⁵.

2.3. -r/-lr/-Ar (er-)miş (er-)se (er-)di

Bu yapıda geçmişte yaşanmış veya belirli bir süre gerçekleşmiş ancak devam etmeyen bir durum varsayımsal olarak ifade edilir. İlgili durumun geçmişte kaldığı vurgusu bulunmaktadır.

"igen hüb-ıdı ol kasr-ı mu'azzam / *kalur mısaydı* Behrâm'a müsellem" (H 3300)⁴⁶.

"ol karavaş benden emîn *degülmissedydi*, *korqarmıssaydı* eyle dimeyedi" (TL 183a/11)⁴⁷.

"eger *bilürmişseyidüm* dağı bilmezce uraydum" (YH 40b/7)⁴⁸.

"eğer kimseye beglik *qalurmıssayıdı* saña hiç degmeyeyidi" (YH 53a/8)⁴⁹.

"Türk dilin *bilürmıseydüm* ben / söz ile bellü göstereydüm ben" (SV 1-78)⁵⁰.

2.4. -mİş/-mUŞ (er-)miş (er-)sA

Bu yapıda geçmişte gerçekleşmesi istenen, gerçekleşmesi olanaksız tahminler, varsayımlar dile getirilir. Aktarmanın pekiştirilmesi ile aktarılanın gerçekleşmemiş olması durumu belirgin kılınır.

"Sencer *turmışmıssa* Sonkur turmuşdı" (Kİ 76)⁵¹.

"Sencer *urmışmıssa* Sonkur urmuşdı" (Kİ 76)⁵².

"eger ol hâcet vaktında ve selâmetlik deminde saña öğüt virmekde taşirlik *eylemişsem* ve gafilligi revâ *dutmuşmısam*" (KD S 69a/7)⁵³.

"eger riyâ olmayıp tanrı için *işlemiş imişsenüz* hâk te 'âlânın doştu olup 'azâp görmezdiñiz" (Dİ 156)⁵⁴.

"eger bugün hevâdan toğup âzâd *olmuşımısse* yarın hâvîyeden hâlâş bulsa gerek idi" (İM 170a)⁵⁵.

"eger beni ziyârete *gelmişmisen* kapıyı açardım" (RE 174)⁵⁶.

"eger ol kul Tanrıya *uymuşmıssa* hevâya uymaduğmıssa" (TL 151a/3)⁵⁷

"hâcetiñ sen revâ *kılmışmisen* bu iki köşk senünjidi" (YH 78a/3)⁵⁸.

2.5. -mİş/-mUŞ (er-)miş (er-)sA (er-)dU/-dl

⁴⁴ "keşke şarap içmek haram *olmamış olsaydı*"

⁴⁵ "güç işleri yapmalarını emretmek haram *olmamış olsaydı*"

⁴⁶ "o muazzam köşk çok güzeldi; [birine] *kalır olmuş olsaydı* şüphesiz Behram'a [kalırdı]"

⁴⁷ "eğer o köle benden emin *olmamış olsaydı*, korkar olmuş olsaydı öyle demeyecekti"

⁴⁸ "eğer *bilir olmuş olsaydım* dahi bilmezliğe vuracaktım"

⁴⁹ "eğer herhangi bir kişiye beylik *kalır olmuş olsaydı*, sana hiç ulaşmazdı"

⁵⁰ "Türk dilini *bilir olmuş olsaydım*; sana sözlerimle gösterirdim"

⁵¹ "Sencer *kalmış olsaydı* Sonkur kalmıştı"

⁵² "Sencer *vurmuş olsaydı* Sonkur vurmuştu"

⁵³ "eğer o ihtiyaç ve esenlik anında sana öğüt vermekte kusurluluk *eylemiş olmuşsam* ve gafilligi reva *tutmuş olmuşsam*"

⁵⁴ "eğer riya olmayıp Tanrı için *işlemişmişseniz*, yüce Allahın dostu olup azap görmezsiniz"

⁵⁵ "eğer bugün nefis ile doğup ondan azat *olmuş imişse* yarın Cehennemden en derin yerinden kurtuluş bulsa gerekti"

⁵⁶ "eğer beni ziyarete *gelmişmişsen* kapıyı açardım"

⁵⁷ "eğer o kul Tanrı[nın emirlerine] *uymuşmuşsa*, nefisine uymamış idiye"

⁵⁸ "gereğini sen uygun biçimde yerine *getirmiş olmuşsan* bu iki köşk senindi"

Bu yapıda geçmişte gerçekleşmesi istenen, yerine getirilmesi kontrolün dışında olan, imkansız istekler, tahminler ifade edilir. Aktarmanın pekiştirilmesi ile aktarılanın gerçekleşmemiş olması durumu belirgin kılınır.

"*turmuşmissa idin* turmuşdım" (Kİ 76)⁵⁹.

"*turmuşmissa idim* turmuş idin" (Kİ 76)⁶⁰.

"imdi eğer nefsünğden yañadın *ölmüşmissedün* bizimle diri oladun" (TL 156a/10)⁶¹.

"ben eger işimün şonun *gözetmişmisseyidüm* uçmağdan sürikmeyeyidüm" (YH 79a/13)⁶².

"kâşki beni anam *toğurmamışmışsaydı* ben bu musibeti görmeyeyidüm" (TT 65b/12)⁶³.

2.6. -r/-lr/-Ar/ er-miş er-di

Bu yapıda geçmişte yaşanmış bir durum veya belirli bir süre gerçekleşmiş ancak devam etmeyen bir durum kesinlik içermeyen ifade edilir.

"yörüşüp yahşı barış keliş *kılurlar ermiş erdük* (UMH III)⁶⁴.

2.7 -mAz er-miş er-di

İlgili yapıda geçmişte başlayan ve bir süre devam eden bir durumun konuşma anına göre yine geçmişte kaldığı görülmektedir.

"ey mü'min, niçün aytur erdiniz anı kim *kılmaz ermiştiniz*⁶⁵" (AKT 86b/10-11=61/2)⁶⁶.

"biz herâyne azğunlarmız ya'nî büstân[n]ın yolun yitürdük, büstân bizim *ermez ermişdük*⁶⁷" (AKT 101a/1=68/26)⁶⁸.

2.8. -mAs er-sA er-di

Belirli bir sürece yayılmış ve konuşma anına kadar devam eden ancak gerçekleşmemiş bir durumun, varsayımın ifadesi söz konusudur. Yapıyla ilgili tarihî metinlerde tespit edilen tek örnekte iki olumsuzluk bir arada verilerek bu gerçekleşmeme durumu değiştirilmiştir.

"âğâr *aşunmas ârmäsä ârdi*⁶⁹ tañrıdın aşundı tağğây ârdi silârkä anıñ içindä. tutunızlar kın uluğ" (TİEM 137v/5=8/68)⁷⁰.

2.9 -r/-lr/-Ar er-di er-sA

İlgili yapıda konuşma anına göre geçmişte başlayıp devam eden bir varsayımın ifadesi söz konusudur.

"*uğır erdin erse* tur aç emdi köz / eşitmediñ erse eşit minde söz" (KB 83)⁷¹.

⁵⁹ "*kalkmış olsaydın* kalkmıştım"

⁶⁰ "*kalkmış olsaydım* kalkmıştın"

⁶¹ "şimdi eğer sen nefsini *öldürmüş olmuş olsaydın* bizimle diri olacaktın"

⁶² "eğer ben işimin sonun ne olacağını *gözetmiş olmuş olsaydım* Cennetten sürülmezdim"

⁶³ "keşke beni annem *doğurmamış olmuş olsaydı* ben bu musibeti görmeseydim"

⁶⁴ "yürüyüp iyi geliş gidişler *yaparmış idik*"

⁶⁵ *kılmaz olmuş olduğunuz*

⁶⁶ "ey iman edenler! Niçin yapamayacağınız şeyler söylüyorsunuz?" (Karaman vd. 2018: 61/2).

⁶⁷ *ermezmiş idik/ulaşmazmış idik*

⁶⁸ "herhalde yanlış yere gelmişiz; yok yok ürünü kaybetmişiz" dediler" (Karaman vd. 2018: 68/26-27).

⁶⁹ *önceden mevcut bulunmuş olmasaydı*

⁷⁰ "Allah'ın daha önceden yazılmış bir hükmü olmasaydı elde ettiğiniz menfaat sebebiyle size büyük bir azap dokunurdu"

⁷¹ "*uyur olduysan* kalk gözünü aç; işitmediysen benim sözlerimi dinle"

"ölür erdi erse kamuğ iglegen / kişi kalmağay erdi rüzī yigen" (KB 1108)⁷².

"ölüm yüz kılur erdi erse körüp / ağır sawçılar kalğay erdi turup" (KB 1200)⁷³.

"ägär ärdilär ärsä ayurlar"⁷⁴ (TIEM 329v/9=37/167)⁷⁵.

"kim kim peygamberka kulluk kılur erdi erse" (NF 92/15)⁷⁶.

2.10. -r/-lr/-Ar (er-)miş (er-)sA

Bu yapıda konuşma anına göre geçmişte kalan gerçekleşmesi varsayılan bir durum ifade edilir. İlgili yapıda varsayılan durumun gerçekleşmesi durumunda ana cümledeki önerme de gerçekleşecektir.

"eger çeri çokluğu birle şaltanat 'izzeti pâyidâr olurmıssa kayseriñ olaydı" (FŞ 148)⁷⁷.

"İlāhī, dahı ayruksı aşaklık kılamak elümden gelürmisse anı dahı senüñ ta'zīmüñde işleyedüm" (TL 135a/8)⁷⁸.

2.11. -Asl (er-)miş (er-)se

Belirsiz geçmişte kalan alışkanlık boyutu kazanan bir varsayım ifade edilir. Bu yapıda konuşmacının bu varsayımı belli bir zaman dilimi içinde gerçekleştirme imkanının bulunduğu da anlaşılmaktadır.

"eger senüñ ümmetüñi kıyāmet güninde rüsvā kılasımıssam, dünyāda bunlaruñ 'aybın gizlemeyedüm" (TL 141a/12)⁷⁹.

2.12. -mAdUK (er-)miş (er-)se

Bu yapıda geçmişte gerçekleşmesi istenen, gerçekleşmesi olanaksız varsayımlar dile getirilir.

"eger ol kul Tanrıya uymışmıssa hevāya uymaduğmıssa" (TL 151a/3)⁸⁰.

Sonuç

Kimi zaman gündelik dile özgü bir nitelikle kuşkulama, inanmama ve gerçekleşmemiş olanı hikâye etme gibi anlamları içerisinde barındıran katmerli birleşik yapıdaki fiillerin tarihî metinlerdeki örnekleri anlatımda bir zenginliğe neden olmaktadır. *er->>i-* cevherî fiilline getirilen en az üç zaman, kip ve görünüş eki ile kurulu yapıların dikkatlere sunulduğu çalışmada yapının en eski örneklerine Eski Uygur Türkçesi metinlerinde denk gelinmiştir. Taranan metinlerde üç farklı zaman/kip/görünüş ekinin ardı ardına getirilmesiyle kurulu yapıdakilerin haricinde dört ayrı ekin bir arada olduğu örneklerle de karşılaşılmıştır. Bu çalışmada tarihî Türk diline ait metinlerde katmerli birleşik yapıli fiillerin yetmiş üç örneği dikkatlere sunulmuştur. Elbette ki yapının tarihî Türk dili metinlerindeki örnekleri bunlarla sınırlı değildir. Örnekler ilerleyen zamanlarda yapılacak daha geniş kapsamlı çalışmalarda çoğaltılabilir.

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde ve Osmanlı Türkçesinin ilk metinlerinde çok sayıda katmerli birleşik fiil örneğine rastlanmıştır. Bu yapılar ağırlıklı olarak 3. tekil

⁷² "bütün hasta olanlar ölür olsaydı; dünyada rızık yiyecek kimse kalmazdı"

⁷³ "ölüm karşısındakilere yüz verir olsaydı; kutlu peygamberler sağ kalırdı"

⁷⁴ *söylüyor olsalardı*

⁷⁵ "o putperestler hep şöyle derlerdi" (Karaman vd. 2018: 37/167)

⁷⁶ "her kim peygambere kulluk kılar idiyse"

⁷⁷ "eğer asker fazlalığı ile saltanat izzeti sonsuza kadar var oluyor olsaydı, imparatorun olurdu"

⁷⁸ "ey Allah'ım, başka türlü itaat etmek elimden gelir olmuş olsa onu da seni yüceltmeye kullanırdım"

⁷⁹ "eğer senin ümmetini Kıyamet Gününde rezil kılacakmıssam, dünyada bunların ayıbını gizlemezdim"

⁸⁰ "eğer o kul Tanrı[nın emirlerine] uymuşmuşsa, nefesine uymamış idiyse"

şahıs ile çekime girmiştir. Yapının tekil ve çoğul tüm şahıslarda çekimlendiği örnekleri bulunmaktadır. Bu durum Kıpçak, Eski Anadolu Türkçesi ve erken Osmanlı Türkçesi metinlerinde *i*- fiilinin kaybolmasıyla oluşan *-mıssa*, *-misse*, *-mısa*, *-mise* yapısı için de bir istisna değildir. Özellikle Eski Anadolu Türkçesi ve erken Osmanlı Türkçesi metinlerinde *-mıssa*, *-misse*, *-mısa*, *-mise* biçiminin bulunması, yapının kullanım sıklığıyla ilgili olarak değerlendirilebilir.

Örneklerin tespit edildiği metinlerin büyük kısmının çeviri eserler olması çalışmanın bir başka dikkat çekici noktasıdır. Bu durum, çeviri metinlerde bire bir karşılık bulma çabasıyla ilgili olarak düşünülebilir. Buna göre, katmerli yapıdaki çekimlerle çeviri yapılan dildeki anlamın tam olarak karşılanması sağlanmıştır. Ayrıca özellikle dinî eser çevirilerinde katmerli birleşik fiil yapısıyla çevrilen metindeki olaylara tanıklığı ifade etmek de mümkün olabilmektedir.

Kısaltmalar

AKT	Anonim Tefsir / Orta Asya Kur'an Tefsiri
Dİ	Delîlü'l-`ibād
DK	Dede Korkut (Dresden Nüshası)
FŞ	Fütuhü'ş-Şam Tercümesi
H	Hikmetnâme
HT	Hsüen Tsang Biyografisi
İM	İrşâdü'l-Mürîd ile'l-Murâd
KB	Kutadgu Bilig
KD	Kelîle ve Dimne (Süleymaniye Nüshası)
KF	Kitâb fi'l-Fıkh bi-Lisani't-Türkî
KG	Kitâb-ı Gunya
Kİ	Kitâbü'l İdrâk li-lisâni'l Etrâk
MC	Miftâhü'l-Cenne
NF	Nehcû'l-Ferâdis
RE	Râhatü'l-Ervâh
SV	Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri
TA	Tevârîh-i Âl-i `Oşmân (Topkapı Nüshası)
TİEM	Türk İslam Eserleri Müzesi No.73 Kur'an Çevirisi
TL	Tuhfetü'l-Letâyif
TT	Tebâreke Tefsiri
UMH	Uluğ Muhammed Han Yarlığı
YH	Yüz Hadis Çevirisi

KAYNAKÇA

- Agar, Mehmet Emin. 1989. "Kitâbu Fi'l-Fıkh Bi-Lisâni't-Türkî (İnceleme-Metin-Sözlük)". Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akçataş, Ahmet. 2015. "Türkiye Türkçesinde Zaman Belirleme". *Turkish Studies*. 10(16): 17-72.
- Akkuş, Muzaffer. 1995. *Kitab-ı Gunya*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Altun, Mustafa. 2017. *İbrâhim ibn-i Bâlf'nin Hikmet-nâmesi I (1b-149a)*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Altun, Nesrin. 1996. "Erzurum`lu Darir`in Fütuhu`ş-Şam tercümesi: Giriş - metin, açıklamalı dizin". Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Arat, Reşid Rahmeti. 2007. *Kutadgu Bilig I: Metin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aydın, Hasene. 2016. "Yazınsal Metinlerde Dil Bilgisel Zaman İşaretleyicileri Üzerine". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(4): 1716-1730.
- Banguoğlu, Tahsin. 2011. *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Benzer, Ahmet. 2012. *Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik*. İstanbul: Kabcacı Yayınları.
- Bilgegil, Kaya. 2014. *Türkçe Dilbilgisi*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi.
- Bilgin, Azmi ve Fakirullah Yıldız. 2020. *İrşâdü'l-Mürîd ile'l-Murâd Kâsım bin Mahmud Karahisârî, Mirşâdü'l-İbâd Tercümesi*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Bulut, Gülşah. 2014. "Tarihî Türkiye Türkçesinde perifrastik fiil yapıları (olmak yardımcı fiiliyle kurulan birleşik çekim yapıları)". Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bulut, Gülşah. 2015. "Türkiye Türkçesinde Birleşik Çekimli Fiil Yapılarında Kiplik Olgusu". X. *Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri: 28-Eylül-1 Ekim 2015 Saraybosna*. Ankara.
- Çetin, Abdülbaki. 2002. "Ahmet Abdülcebbaroğlu, Tuhfetü'l-Letâyif (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin)". Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Delice, Hacı İbrahim. 2017. "Birleşik Fiil Sorunu". ss: 32-44 içinde *Türk Dil Bilgisi Toplantıları 1. Birleşik Fiil Bildiriler ve Tartışmalar, Ankara, 6 Haziran 2014*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Durgunay, Banu. 2016. "Doğu Türkçesi İlk Kur'an Çevirilerinde Fiil". Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Ediskun, Haydar. 2003. *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Ercilasun, Ahmet Bican. 2014. *Kutadgu Bilig Grameri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erdal, Marcel. 2004. *A Grammar of Old Turkic*. Leiden: Brill.
- Ergin, Muharrem. 1962. *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Erkan, Mustafa. 1979. "Mustafa Darir, Yüz Hadis ve Yüz Hikâye". Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gencan, Tahir Nejat. 2001. *Dilbilgisi*. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Göksel, Aslı ve Celia Kerslake. 2005. *Turkish: A Comprehensive Grammar*. Londra ve New York: Routledge.
- Gülsevin, Gürer. 1989. "Miftahu'l-Cenne". Doktora tezi. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Gülsevin, Gürer. 1990. "Türkçede -sa şart gerundiumu üzerine". *Türk Dili*, II (467): 276-279.
- Gülsevin, Gürer. 1997. "Türkiye Türkçesindeki Zaman ve Kip Çekimlerinde Birleşik Yapılar Üzerine". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 45(1997): 215-224.
- Günay, Nesrin. 2012. "Çekimli Fiillerin Zaman Bildirimini Belirlemede Etken Olan Unsurlar". IV. *Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri: I. Cilt, (22-24 Aralık 2011 Muğla)*. Ankara: Grafiker Yayınları: 295-304.

- Hacıeminoğlu, Necmettin. 2003. *Karahanlı Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İlker, Ayşe. 2017. "Birleşik Çekimlerde Zaman Adlandırma ve Tasnifine İşlevsel Bir Yaklaşım". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. 17(2): 183-192.
- Karahan, Leylâ. 1994. "-sa/-se eki hakkında" *Türk Dili*. Aralık (516): 471-474.
- Karahan, Leylâ. 2011. "Fiil Terimi Üzerine". *Türk Gramerinin Sorunları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 159-167.
- Karaman, Hayrettin vd.. 2018. *Kur'an Yolu Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Komasyon. 2009. *Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Komasyon. 2011. *Türk Gramerinin Sorunları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep. 2003. *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kornfilt, Jaklin. 1997. *Turkish*. Londra ve New York: Routledge.
- Lewis, Geoffrey Lewis. 1991. *Turkish Grammar*. New York: Oxford University Press.
- Mahmut b. Ali. 2014. *Nehcü'l-Ferâdis* (tıpkıbasım ve çeviriyazı J. Eckmann). (yay. S. Tezcan ve H. Zülfikar). (dizin ve sözlük A. Ata). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Mansuroğlu, Mecdud. 1958. *Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Muhammed, Ragıp. 2021. *Memlûk Türkçesinde Ekler ve İşlevleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özalan, Uluhan. 2014. "Türk Dilinde Cevheri Ek Fiil". Doktora tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Özcan, Ali. 1987. "Tebâreke Tefsiri (Metin-Gramer Notları-Sözlük)". Yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özçelik, Saadettin. 2016. *Dede Korkut -Dresden Nüshası- Metin, Dizin, II. Cilt*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özdemir, Emin. 1968. "Türkçede Fiillerin Çekimlenişine Toplu Bir Bakış". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 1968(15): 177-203.
- Özmen, Abdulsamet. 2020. *Mehmed Bin Sinâneddîn: Delîlü'l-İbâd (Kulların Kılavuzu)*. Sonçağ Akademi Yayınları.
- Öztürk, Necdet. 1991. *Hadîdî, Tevârih-i Âl-i 'Osman (1299-1523)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Özyetgin, A. Melek. 1996. *Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslûp İncelemesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özyetgin, A. Melek. 2001. *Ebû Hayyan, Kitâbu'l-İdrâk li Lisâni'l-Etrâk (Fiil: Tarihi-Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi)*. Ankara: Köksav Yayınları.
- Şeylan, Ali. 2018. *İbrâhim ibn-i Bâlî'nin Hikmet-nâmesi II İnceleme-Metin (149b-300a)*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Toska, Zehra. 1989. "Türk Edebiyatında Kelîle ve Dimne Çevirileri ve Kul Mesûd Çevirisi: I (İnceleme)". Doktora tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Turan, Zikri. 1996. "Eski Anadolu Türkçesi'nde Ol- Cevherî Fiili". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 44(1996): 265-289.
- Turan, Zikri. 1999. "Cümlelerin Yapısı İle İlişkilendirilen "Basit" ve "Birleşik" Kavramları Üzerine", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 8(1999): 299-312.

- Turan, Zikri. 2006. "Türkçede Basit/Birleşik Çekim Ayırımıyla Sembolleşen Fiil Çekiminin Problemleri". *Journal of Turkish Studies - Festschrift in Honor of Orhan Okay*, 30(III): 279-292.
- Turan, Zikri. 2013. "Zaman Eki Unsurunun Tayinine Ağızlardan Tanıklar". *Türk Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*. 1(1): 133-144.
- Usta, Halil İbrahim. 2011. *Orta Asya Kur'ân Tefsiri*. Ankara: Poyraz Ofset.
- Uzun, Nadir Engin. 2004. *Dünya Dillerinden Örnekleriyle Dilbilgisinin Temel Kavramları: Türkçe Üzerine Tartışmalar*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi 39.
- Ünlü, Suat. 2018. *Karahanlı Türkçesi İlk Türkçe Satır-Altı Kur'an Tercümesi: Transkribeli Kur'an Tercümesi TIEM-73 (Cilt: 1-4)*. Konya: Selçuklu Belediyesi Yayınları.
- Von Gabain, Annemarie. 2007. *Eski Türkçenin Grameri*. çev. Mehmet Akalın. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.